rijksuniversiteit groningen

Stadswandeling

De eerste vrouwen aan de Rijksuniversiteit Groningen

In de voet-sporen van

Tine Tammes

Grote markt

Groningen

1 De eerste vrouwen aan de Groninger universiteit (1871-1919)
Broerstraat 5 | Academiegebouw

2 Aletta Jacobs & de eerste studentes
Oude Kijk in 't Jatstraat 26 | Buste van Aletta Jacobs op Harmonieplein

3 Betsy Bakker Nort & de eerste promovenda's
Oude Kijk in 't Jatstraat 26 | Rechtenfaculteit, Harmoniecomplex

4 Streef naar grote dingen: de eerste vrouwelijke studentenvereniging
Brugstraat 23a | (voormalige) clubgebouw van Magna Pete

5 Marie Loke & de eerste vrouwelijke lectoren
Kreupelstraat 10 | Sociëteit de Harmonie

In de voetsporen van Tine Tammes

6 Geboren & getogen Stadjer
Peperstraat 15-17 | Geboortehuis van Tine Tammes

7 Van student naar docent
Hofstraat 21 | (voormalige) Middelbare Meisjesschool

8 De eerste vrouwelijke hoogleraar in Groningen
Grote Rozenstraat 31 | (voormalig) Botanisch Laboratorium

9 Een academische voorbeeldfunctie
Nieuwe Kijk in 't Jatstraat 68/70 | Jantina Tammeshuis

Vismarkt

In de voetsporen van Tine

Op pad

Deze stadswandeling vertelt het verhaal over de eerste vrouwen aan de Rijksuniversiteit Groningen: van de inschrijving van Aletta Jacobs in 1871 tot het hoogleraarschap van Tine Tammes in 1919. Er zijn talloze verhalen te vertellen over vrouwen aan de Groninger universiteit - en dit boekje geeft een introductie.

Op **locatie 1** geven we een korte inleiding op het thema 'eerste vrouwen aan de universiteit'. Op de **locaties 2 t/m 5** willen we je kennis laten maken met een paar studentes, promovenda's, docentes en hoogleraren die grenzen verlegden en vastberaden de weg vrij maakten voor de vrouwelijke studenten en wetenschappers van nu.
Daarna volgen we van **locatie 6 t/m 9** de voetstappen van Tine Tammes, als representant van de eerste vrouwen aan de Groninger universiteit.

Het voormalige Academiegebouw, ca. **1880-1890.**

Foto: J.G. Kramer, Groninger Archieven

1

De eerste **vrouwen** aan de

Groninger Universiteit

(1871-1919)

Het geschilderde portret van Tine Tammes dat in de Senaatkamer hangt.
Collectie Universiteitsmuseum, Groningen

In het trappenhuis van het Academiegebouw hangt een portret van Aletta Jacobs. In 1871 schreef zij zich in aan de Rijksuniversiteit Groningen. Daar studeerde zij als eerste vrouw in Nederland af aan een universiteit. Een paar jaar later werd ze in Groningen eveneens de eerste Nederlandse promovenda.

In de voetsporen van Tine

De Groninger universiteit

De Groningse hoogleraar Mr. B.D.H. Tellegen schreef in 1872 over het propedeutisch examen van Aletta Jacobs:

"Zoo iets kon niet geschieden te Leiden, te Utrecht. Het was alleen mogelijk te Groningen in het radicale Noorden"

Met andere woorden: het was niet toevallig dat Aletta Jacobs nou juist in Groningen studeerde. Groningen was destijds al een progressieve stad en aan het einde van de negentiende eeuw heerste er op de universiteit een vrijzinnig klimaat – een klimaat dat het voor vrouwen mogelijk maakte om voor het eerst deel te nemen aan de wetenschap.

Tine Tammes

Een eindje verderop in het Academiegebouw vind je de Senaatskamer. De wanden van deze ruimte hangen vol portretten van hoogleraren. Eén van die portretten is van Jantina 'Tine' Tammes (1871-1947), hoogleraar in de genetica. Tammes is één van de weinige geportretteerde vrouwen in de Senaatskamer. Ze was de eerste vrouwelijke hoogleraar van de Rijksuniversiteit Groningen, de tweede vrouwelijke hoogleraar in Nederland en de eerste hoogleraar in haar vakgebied.

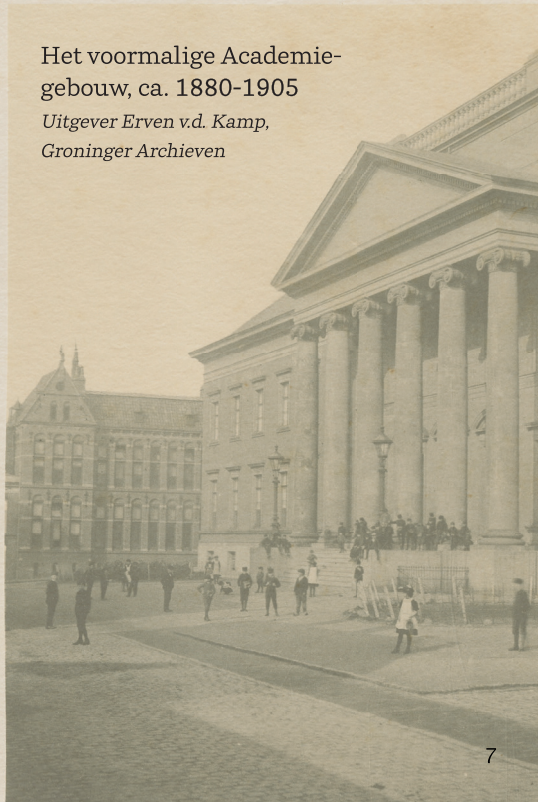

Het voormalige Academiegebouw, ca. 1880-1905
Uitgever Erven v.d. Kamp, Groninger Archieven

-Broerstraat 5 | Academiegebouw -

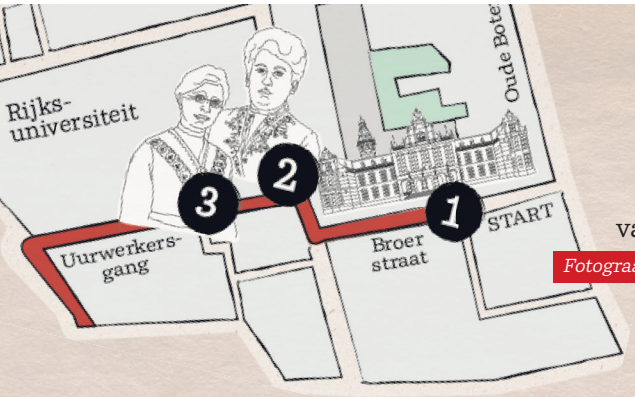

Aletta Jacobs op de dag van haar promotie, **1879**.

Fotograaf onbekend, Groninger Archieven

De eerste vrouwen aan de Rijksuniversiteit Groningen

In 1890 schreef Tine Tammes zich als één van de eerste vrouwelijke studenten in aan de universiteit van Groningen. Tammes was betrokken bij de oprichting van de eerste vrouwelijke studentenvereniging van Nederland en bevond zich aan de universiteit in gezelschap van vooruitstrevende vrouwen die baanbrekend werk leverden. Vrouwen die bijvoorbeeld promoveerden op feministische proefschriften in de rechtsgeleerdheid en in theologie. Tammes zelf legde zich toe op de genetica. Ze was reeds als assistent en onderzoeker aan de Rijksuniversiteit Groningen verbonden toen daar in 1908 de eerste vrouwelijke universitair docent van Nederland werd aangenomen.
In 1919 werd Tammes zelf tot hoogleraar benoemd.

In de voetsporen van Tine

Aletta Jacobs

& de eerste studentes

2

Aletta Jacobs (1854-1929) was arts, voorvechtster van het vrouwenkiesrecht en wereldreizigster. Bovenal is ze de geschiedenis ingegaan als de eerste vrouw die afstudeerde aan een Nederlandse universiteit.

Na persoonlijke instemming van minister-president Thorbecke mocht Aletta zich op 20 april 1871 inschrijven voor de Rijksuniversiteit Groningen. Daarmee maakten Aletta Jacobs en de Groninger universiteit de weg vrij voor andere Nederlandse meisjes en vrouwen om een wetenschappelijke opleiding te volgen. Toch kwam de inschrijving van nieuwe studentes in de eerste jaren niet op gang. Pas na zes jaar schreef zich weer een vrouw in aan de universiteit: Charlotte Jacobs, de zus van Aletta. Daarna begon het aantal studentes aan de Rijksuniversiteit Groningen langzaam maar zeker te groeien. De achtergronden van deze vrouwelijke studenten verschilden sterk en hun universitaire ervaringen liepen uiteen van een jaar colleges volgen tot een volledige academische carrière. Toen Tine Tammes zich in 1890 inschreef aan de universiteit was ze één van elf vrouwelijke studenten.

- Oude Kijk in 't Jatstraat 26 | Buste van Aletta van Jacobs op Harmonieplein -

3 Betsy Bakker Nort

& de eerste promovenda's

Foto van Betsy Bakker-Nort, 1920.

Foto: P. Kramer, Groninger Archieven

De promotie van Aletta Jacobs aan de Rijksuniversiteit Groningen in 1879 was de eerste academische promotie van een Nederlandse vrouw.

In 1898 volgde Hermine Moquette en in 1901 Anna Nassau Noordewier. In 1913 stonden de kranten bol van berichten over Constance Gerlings, die in Groningen op basis van een feministisch proefschrift als eerste Nederlandse vrouw in de godsgeleerdheid promoveerde. Een jaar later promoveerde ook Betsy Bakker-Nort op een feministisch proefschrift. Bakker-Nort (1874-1946) was van Joodse komaf en was in 1908, op 34-jarige leeftijd, met een studie rechtsgeleerdheid begonnen. In haar proefschrift, getiteld *Schets van de rechtspositie der getrouwde vrouw in Duitschland, Zwitserland, Engeland, Frankrijk en Nederland (1914)*, bekritiseerde ze de verhoudingen tussen de man en vrouw binnen het huwelijk. Zo schreef ze "'t Huwelijk berooft de vrouw van haar met groote offers verkregen zelfstandigheid en brengt haar terug in de staat van onmondigheid". Om haar feministische idealen kracht bij te zetten werd ze politiek actief. In 1922 werd Bakker-Nort als één van de eerste zeven vrouwen in de Tweede Kamer gekozen. Bakker-Nort heeft haar hele leven gestreden voor vrouwenrechten en verzette zich met name tegen de handelingsonbekwaamheid van getrouwde vrouwen. Ze heeft de afschaffing van de Wet op handelingsonbekwaamheid in 1956(!) niet meer meegemaakt. Vanwege haar Joodse afkomst moest Bakker-Nort de Tweede Kamer in 1940 gedwongen verlaten en ze stierf vlak na de Tweede Wereldoorlog.

- Oude Kijk in 't Jatstraat 26 | Rechtenfaculteit, Harmoniecomplex -

In de voetsporen van Tine

4

Streef naar grote dingen: de eerste vrouwelijke studentenvereniging

Onlosmakelijk verbonden met studeren is het studentenleven. Aan het einde van de negentiende eeuw leken vertier en gezelligheid alleen voor mannelijke studenten te zijn weggelegd. Daar stak een aantal vrouwelijke studenten in Groningen een stokje voor. Omdat zij van de gemeente geen gymnastiekzaal mochten huren, richtten zij in 1896 de wandelclub 'Pluvia' op.

Naast wandelen werden er bijvoorbeeld ook rijtoeren georganiseerd. Toen het Groninger Studenten Corps 'Vindicat atque Polit' het vrouwenlidmaatschap verwierp, nam Pluvia het heft in eigen hand. In het najaar van 1898 werden alle vrouwelijke studenten uitgenodigd voor een vergadering in Café de Pool. Voorzitter van die vergadering was Tine Tammes. Die avond werd de Groningsche Vrouwelijke Studenten Club (GVSC) opgericht: de eerste vrouwelijke studentenvereniging van Nederland. Leden van de GVSC kwamen bijeen in de theekoepel aan de Hereweg 20, maar die werd al gauw te klein. In 1910 verhuisde de GVSC daarom naar de Brugstraat 23a. Binnen de vereniging werd onder meer een toneelclub, een koor en een literaire club opgericht. In 1912 erkende de Rijksuniversiteit Groningen het GVSC officieel als het 'tweede studentencorps'. Datzelfde jaar werden de woorden 'Magna Pete' aan de naam van het vrouwencorps toegevoegd: 'streef naar grote dingen'.

Een rijtoer van Magna Pete langs de Westerhaven, ca. 1910-1914.

Fotograaf onbekend, Groninger Archieven

- Brugstraat 23a | (voormalige) clubgebouw van Magna Pete -

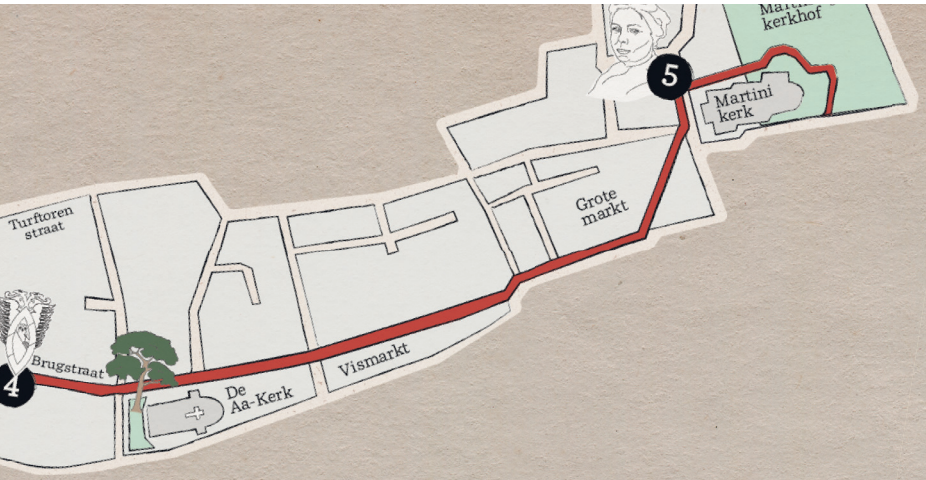

In de voetsporen van Tine

Marie Loke

5

& de eerste vrouwelijke lectoren

In 1908 had de Rijksuniversiteit opnieuw een primeur: dat jaar werd Marie Elise Loke (1870-1916) benoemd als eerste vrouwelijke lector aan een Nederlandse universiteit.

Twee jaar eerder was ze aan de universiteit van Toulouse gepromoveerd in de Franse taal- en letterkunde. Daarmee was ze de eerste Nederlander die in het buitenland op een moderne vreemde taal was gepromoveerd. Ondertussen was de Rijksuniversiteit Groningen begonnen met het ontwikkelen van een opleiding in de Franse letterkunde. Daar kwamen twee posities vrij en Loke werd voorgedragen als kandidaat. Ze aanvaardde haar ambt in 1908 in de concertzaal van Sociëteit de Harmonie, met een enigszins feministische lezing over de schrijfster en componiste Belle van Zuylen. Loke stond er als docent om bekend dat ze haar lessen tot in de puntjes verzorgde. Ze was erg geliefd bij haar studenten en liet zien dat je als vrouw ook de heel goed wetenschap kon beoefenen. In 1916 stierf Marie Loke op 45-jarige leeftijd. “Haar dood wekte grote ontroering in onze stad”, verkondigde rector magnificus J. van Wageningen later. Loke wordt jaarlijks herdacht door de Marie Lokeprijs. Deze prijs wordt door de Rijksuniversiteit Groningen uitgereikt aan scholieren met het beste profielwerkstuk Cultuur & Maatschappij.

Portret van Marie Loke, ca. 1914-1916.

Fotograaf onbekend
Groninger Archieven

6

Geboren & getogen **Stadjer**

In de voetsporen van Tine Tammes

Chocolade – wie houdt daar nou niet van? Dat moet ook Beerend Tammes gedacht hebben, de vader van Tine. In 1867 begon hij met het maken van zoete chocolade. De zaken gingen goed en na drie jaar verplaatste de Firma B.G. Tammes de productie naar de Peperstraat in Groningen. Het achterste gedeelte van het nieuwe pand werd ingericht als chocoladefabriek, het andere deel fungeerde als woonruimte voor het middenstandsgezin Tammes. Dat gezin werd op 23 juni 1871 uitgebreid met de geboorte van Jantina (Tine) Tammes – twee maanden na Aletta Jacobs' inschrijving aan de universiteit. Hoewel Tammes zich richtte op een academische carrière, bleef ze altijd nauw betrokken bij de cacao- en chocoladefabriek. Na het overlijden van haar ouders namen haar broer en neef de firma Tammes over.

De cacao-, chocolade- en suikerwerkenfabriek Firma B.G. Tammes,
ca. 1910-1913

Foto's P.B. Kramer, Groninger Archieven

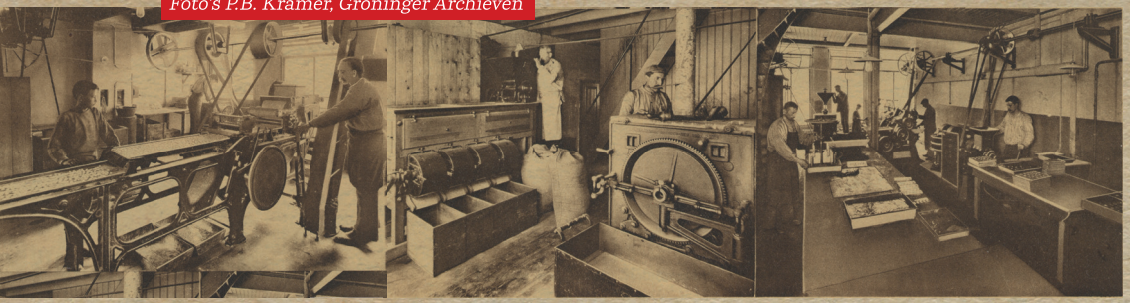

- Peperstraat 15-17 | Geboortehuis van Tine Tammes -

Klassenfoto van een klas van de Middelbare Meisjesschool (MMS) toen Tine Tammes daar docent was, **1894**.
Fotograaf onbekend, Groninger Archieven

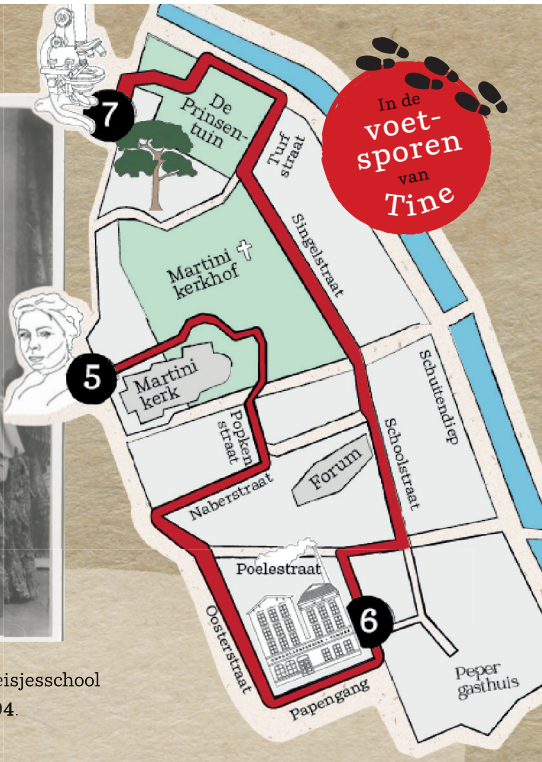

7

Van student naar docent

Een jaar na Tine Tammes' geboorte werd er aan de Hofstraat een Middelbare Meisjesschool (MMS) opgericht. Ook Tammes ging hier naar school. Hoewel het onderwijs niet gericht was op het voorbereiden tot een studie aan de universiteit, besloot Tammes zich na haar examens tóch in te schrijven voor de Rijksuniversiteit Groningen. Haar vooropleiding sloot haar echter uit van academische examens en de mogelijkheid een bul te halen. Wel mocht ze colleges en practica volgen. Tine Tammes behaalde een MO-akte in natuur- en scheikunde en kosmografie, en later ook in plant-, dier-, delfstof- en aardkunde. Met die aktes mocht ze les geven in het voorgezet onderwijs. In 1894 stond ze voor de klas van de meisjesschool waar ze een paar jaar eerder zelf nog in de schoolbanken had gezeten.

- Hofstraat 21 | (voormalige) Middelbare Meisjesschool -

In de voetsporen van Tine

De eerste vrouwelijke hoogleraar in Groningen

8

Hoewel Tine Tammes graag les gaf aan de meisjesschool, lonkte de wetenschap. In 1897 werd ze door professor Jan Willem Moll gevraagd hem te assisteren in zijn functie als hoogleraar plantkunde aan de Groningse universiteit.

Deze uitnodiging markeerde het begin van haar wetenschappelijke carrière. Ze werkte maar liefst twaalf jaar in het Botanisch Laboratorium aan de Grote Rozenstraat, met een korte uitstap naar Amsterdam waar ze een professor assisteerde in zijn onderzoek naar evolutie. In Groningen kreeg ze de leiding over praktijklessen in de microscopie en schreef ze talloze wetenschappelijke publicaties. Met haar baanbrekende publicatie *Der Flachsstengel: Eine statistisch-anatomische Monographie* uit 1907 verwierf ze internationale bekendheid.

Ansichtkaart met daarop de Hortus en het Botanisch Laboratorium, ca. 1900.

Uitgever Johs. Plaat, Groninger Archieven

In 1911 werd Tine Tammes de eerste Nederlandse vrouw die een eredoctoraat kreeg. De Rijksuniversiteit Groningen verleende Tammes een eredoctoraat in de plant- en dierkunde en dat was niet zonder reden: Tammes was de beoogde opvolger van professor Moll, maar ze had wegens haar vooropleiding niet kunnen promoveren. In datzelfde jaar diende de Groninger universiteit een aanvraag in om Tammes tot buitengewoon hoogleraar in de leer der variabiliteit en erfelijkheidsleer te benoemen. Niet eerder kwam een vrouw in aanmerking voor het hoogleraarschap. Pas na acht jaar stemde het ministerie in. In 1919 werd Tine Tammes de eerste vrouwelijke hoogleraar in Groningen en na Johanna Westerdijk in Utrecht de tweede van Nederland. Bovendien werd ze met haar benoeming de eerste hoogleraar in de genetica in Nederland.

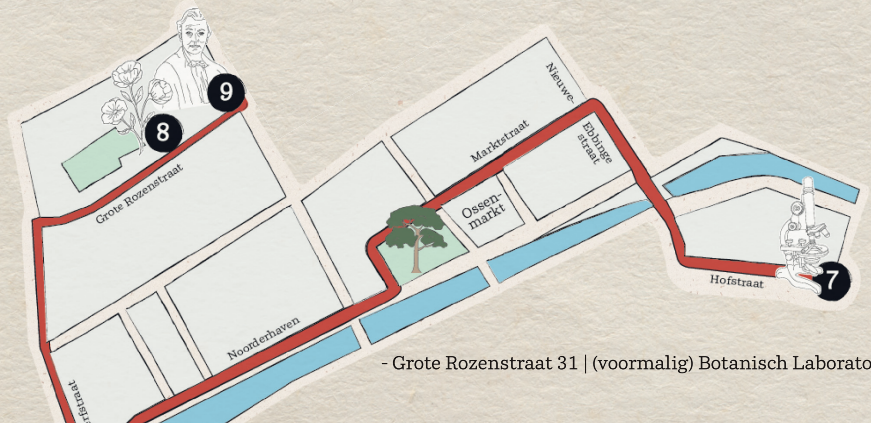

- Grote Rozenstraat 31 | (voormalig) Botanisch Laboratorium -

Een academische voorbeeldfunctie

De benoeming van Tine Tammes tot hoogleraar was een keerpunt in haar leven: haar zelfvertrouwen nam zichtbaar toe doordat ze zich actief ging profileren als hoogleraar. Zo bezocht ze internationale congressen en maakte ze deel uit van verschillende redacties van wetenschappelijke tijdschriften.

Als hoogleraar verzette ze zich openlijk tegen de eugenetica: de racistische beweging die door toepassing van erfelijkheidswetten het mensenras wilde verbeteren. Tammes was ook betrokken bij de vrouwenbeweging en zette zich met name in voor vrouwen met een academische achtergrond. In 1918 richtte ze de Nederlandsche Vereeniging van Vrouwen met Academische Opleiding (VVAO) op. Tammes was daarnaast bestuurslid van het *Catherina van Tussenbroek Fonds*, een stichting behorende tot het VVAO die de wetenschappelijke ontplooiing van vrouwen bevorderde. In 1937 besloot Tammes dat ze meer tijd wilde besteden aan onderzoek en trad daarom af als hoogleraar. Tien jaar later overleed Tammes en werd begraven op Esserveld.

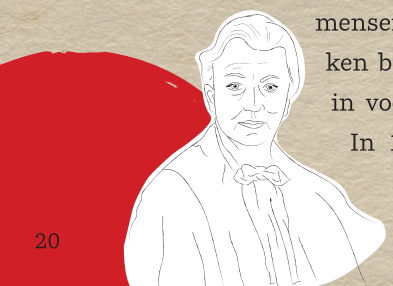

In 2001 is de Jantine Tammesleerstoel voor genderstudies ingesteld door de Rijksuniversiteit Groningen. Deze leerstoel wordt bekleed door een professor uit het buitenland die naar Nederland komt om lezingen en colleges te geven omtrent genderstudies. Bovendien is het Jantina Tammeshuis naar haar vernoemd, een locatie van de Rijksuniversiteit Groningen.

In de voetsporen van Tine

Foto van
Tine Tammes, ca. 1890-1910.

Fotograaf: Onbekend
Groninger Archieven

rijksuniversiteit groningen

Grote markt

Vismarkt

In de voetsporen van Tine

Idee, samenstelling & tekst
Iris van den Brand & Sanne Meijer

Beeld
Groninger Archieven en Universiteitsmuseum

Illustratie & vormgeving
Marit Maakt

Sanne Meijer onderweg

Hier is IRIS